

knički zavod (Odsék III.), također poglavlje *O stipendiah, odhranilištu zagrebačkom, sirotištih zaklade biskupske, kao i zakladah za odgojenje djevojakah u varaždinskom samostanu duvnah Sv. Ursule* (§ 113.-116.); tu cjelovitost valja naglasiti s obzirom na prethodne unitarne propise, a i na neposredno iduće hrvatske zakone koji reguliraju samo pojedina područja obrazovanja, npr. posebni propisi za pučko obrazovanje; osobito valja istaknuti da *Osnova* anticipira sustavno uređenje hrvatskoga visokog školstva;

b. *Osnova* je izrađena u duhu onodobnih školskih reformi, uostalom i neposredni uzorak bila joj je reforma austrijskoga školstva: »naumio je banskoga ovoga vieća odsiek prosviete dèržavnomu trojedne kraljevine saboru predložiti, da se austrijska ta ‚Osnova temeljnih pravilah javnog obučavanja‘ za trojednu također našu kraljevinu u načelu primi te naroda i narodnosti naše svestranim potriebštinam potanko primieri« /Cuvaj, III., 1910.: 372/; npr. reorganizacija gimnazija u »8 klasah« pa je dakle predviđala školski sustav na razini srednjoeuropskoga školstva;

c. *Osnova* javno školstvo predviđa kao svjetovno školstvo, a crkveni utjecaj svodi isključivo na područje vjerskog obučavanja; i u tome *Osnova* anticipira kasniju reformu školstva (u pučkom školstvu 1874.);

d. *Osnova* kao nastavni jezik predviđa isključivo hrvatski jezik (iznimno latinski npr. na Sveučilištu za »Gradjansko pravo rimsko«); tako je hrvatski jezik konačno trebao zamijeniti latinski ili tuđinske nastavne jezike, definitivno zaglaviti borbu protiv ugarizacije, germanizacije; i tu je *Osnova* bila ispred neposredne prakse, osobito prakse u doba nadolazećeg apsolutizma.

1.4. Zaključak: *Osnovu* valja proučiti kao prvi pokušaj samostalnog, cjelovitog i svjetovnog hrvatskog školskog zakonodavstva.

Izvori i literatura:

- Arhiv Hrvatske u Zagrebu, fond Bansko vijeće, Unutarnji odjel, br. 290/1848.
Arhivski fondovi i zbirke u SFRJ, SR Hrvatska. - Beograd: Savez arhivskih radnika Jugoslavije, 1984.
Cuvaj, Antun: Građa za povijest školstva kraljevina Hrvatske i Slavonije. - 2. izd. - sv. I.-III. - Zagreb, 1910.
Gross, Mirjana: Počeci moderne Hrvatske. - Zagreb: Globus, 1985.
Hrvatski školski muzej u Zagrebu, Zbirka školskih propisa *Narodne novine* (Zagreb), 1849.
Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti (Zagreb), knjiga LXXX., 1886.
Šidak, Jaroslav: Jedno stoljeće u razvoju školstva u hrvatskim zemljama (1773-1874). - *Zbornik za historiju školstva i prosvjete* (Zagreb), sv. 9, 1975., str. 37-48.
Šišić, Ferdo: Pregled povijesti hrvatskoga naroda od najstarijih dana do godine 1873. - Zagreb: Matica hrvatska, 1916.
Šulek, Bogoslav: Naše pravice. - Zagreb, 1868.
Zaključci Hrvatskoga sabora XII. : 1836-1847. - Zagreb: Arhiv Hrvatske, 1980.
Zemaljsko-zakonski i vladni list za krunovinu Hèrvatsku i Slavoniu. - Tečaj pèrvi od 26. lipnja do 31. prosinca 1850., Komad I.

Osnova temeljnih pravilah javnoga obučavanja za Hèrvatsku i Slavoniu.*

Uvod.

Potrëboća, koju duboko osëtjamo, jest, da se u javno obučavanje znatne promëne, znatna poboljšanja, te narodni pravac uvede. Dèržavne je vlade zadatja i dužnost u porazumljenju sa dèržavnim saborom i polag odobrenih po njemu načelih posla se tog ozbiljno latiti; to zahtëva ne samo važnost predmeta za čelo društvo gradjansko, već i dužnost, svakomu, ma i najsiromašniemu dèržavljaninu pružiti prilike, te kërčiti putove na prosvëtu i svestrano narodno izobraženje.

Nu, dočim dèržava u nastojanju oko prosvëte i izobraženja pojedine svoje dèržavljane podupire i podpomaže, te potrebna na to srëdstva pruža, mora ujedno ipak uvëk sloboda dèržavljanah, te osobito pravo obitelji ostati svetinja, u koju se bez skrajne nužde dirati nesmie.

Imadu se u tom obziru u nas znatne i mnogostrane težkoće provaliti. Po duhu priašnjega jošte vëka udarajuće, i nemalo posve nenarodno ustrojenje naših učionah zahtëva iz obzira na sadašnji vëk i probudjeni narodni duh znatnie promëne i korake, koji budu li onim plodom urodili, kog izgledamo, višelëtno će tekar izkustvo dokazati; dovoljan broj vëštih i sposobnih učiteljah se tek pripravljati mora; znatnih trëba novčanih žërtvah. Nu čvërsta ipak je nada, da će slobodom i probudjenim narodnosti duhom ojačena snaga naroda, te oduševljenje za čast i srëću premile domovine, uvidivši neobhodnu potrebu tih žërtvah, sve zaprëke i težkoće nadvladati.

Za da se pogibelji, koje naglo preinačenje za vas koliki narod opredëljenoga sustava školskoga za sobom vodi, bezkrajno neumnože, najshodnie će biti, da, mimoidući mnogi važni predlog, takove samo nove glavne predloge ustanovimo, kojih je valjanost drugdë u takovih okolnostih, koje našim naliče, izkustvo jur potvërdilo i dokazalo.

Osnova ova sadëržava samo glavna pravila sustava javnog obučavanja; pravila ova obširnie izradjenim sustavom školskim, službenim upravljanjem, te

* Tekst *Osnove* objavljen je kao stampata, tiskan je u *Narodnim novinama* 1849. (br. 167-174, 555-556, 559, 561, 563-564, 567, 569, 571-572, i 575), prenio ga je cjelovito u izvornom pravopisu Cuvaj. Ovdje je preuzet tekst osnove iz zbirke školskih propisa Hrvatskoga školskog muzeja (Sign. Z 51).

naknadnimi naredbami k savršnosti privesti i u život staviti, zadata će biti odgovorne državne vlade; nu da se to izvede, jest, da kako, s vremenom samo moguće. Najveću će k tomu pomoć pružiti krèpko sudjelovanje učiteljskoga stališa.

Pravila ova javnog obučavanja u mnogoj struci u tèsnom su savezu sa budućim državnim ustrojenjem naše domovine, kao n. pr. s uredjenjem županiâ, kotarah i obćinah, sa sistemom obćega poreza i t. d., te iz toga uzroka imadu se mnoge u ovoj osnovi točke samo kao pogodbene (hipotetičke) smatrati.

U sustavu javnog obučavanja sačinjavaju I-vu, te ujedno najvažniju stranu pučke učione; jer njihova je zadata izobrazavati državljanu u onih znanostih, te one pružati sposobnosti, koje u naprèdak nijednomu državljaninu uzmanjkati nesmiju. Doćim je u najnovie doba po ukinutju svake podćinjenosti neuki naš puk, nadziranja i rukovodjenja gospodskoga lišen, te većom stranom sam sebi ostavljen, doćim će vas narod u zakonotvorstvu udionićtvovati; zahteva buduće blagostanje i srěća domovine, da se ni napor, ni žertve neštete, za da se svimkolicim dovoljna prilika pruži k onom izobraženju, bez kojega ni čovèk kao slobodan član domovine dostojno sebe vladati nemože, te svako se pravo u golo protuslovje pretvori. U tu svèrhu je kod nas ponajprije potrebno: da se broj učionah, te grane podučavanja u njih umnože; da se ovim posve narodni pravac dade; da se vèštii učitelji priprave, te postojećim jur ozbiljna prilika k višjem izobraženju pruži; da se ovih stališ poboljša, verigah zavisnosti od svakog inog, osim školskog poglavarstva, oprosti, te time na višji stupanj uglednosti stavi; napokon da se vèrhovno upravljanje pučkih učionah povèri muževom, koji imadu dovoljno u tome obziru iskustvo, te od svake ine, osim školske vlasti, nezavisni, važnomu se pućkomu odhranjenju posve žertvovati mogu.

Stranu II-gu javnog obučavanja sačinjavaju srèdnje učione; ove su stranom učione posebnih naukah, kojih je zadata za pojedine u državnom životu poslove pripravljati; stranom su pako takove, koje k višjemu svestranom izobraženju priliku i srèdstva pruže. Ove stražnje dèle se opet u dvè vèrsti: pèrva sastoji iz učionah gramatićnih ili slovnićnih (nižjega gimnazija) i liceuma (višjega gimnazija); doćim drugu vèrstu sačinjavaju g r a d j a n s k a i r e a l n a učiona. Poglavitâ razlika obiuh sastoji u tom, da pèrve stare klasićke jezike i njihovu književnost kano bitni živalj i temelj izobraženja upotrèbljavaju; doćim se druge vèrsti učione živućimi jezici i njihovim knjižestvom, osobito pako materinskim jezikom zanimaju.

Razdèljenje oto zahteva sadašnje stanje i cèla dogodovština europejske izobraženosti. Doćim se naime uslèd pèrvoga znatnii dio državljanah putem živućih jezicah i književnosti na višji stupanj izobraženosti dovesti može; zahteva druga, da se za ne manji dio državnoga žiteljstva stara književnost kano temelj zadèrži i upotrèbi, za da se izobraženju nepodrèže korenje, iz kog ono rastiâse, na kom do sada čvèrsto stoji, te iz koga inaće ne naknadnu hranu dobiva.

Svèrsi shodno postupanje u tom naukah predmetu, kad se ono, svake jednostranosti i pedantićke okorèlosti prosto, ne samo strogimi i suhoparnimi teoretićkimi slovnicè pravili bavilo, nego u učioni jur do ozbiljnoga ćitanja klasićkih dèlah dotèralo bude, hitro će nadvladati onu mèrznju i hladnost, koja se je u novie doba prama toj naukah struci kod gdèkojih pojavila.

Kod uredjenja obè vèrsti ovih učionah slèdeća su načela za pravila uzeta:

1. Obe vèrsti moraju priliku k ozbiljnoj svestranoj izobraženosti pružati, te s toga se osim jezikoslovja s ostalimi obćimi znanostmi, naime: matematikom, prirodoslovjem i dogodovštinom baviti.

2. Obćenitostju naućnih predmetah izbavit će se izobraženje osobito onih ućenikah, koji iz učionah druge vèrsti, t. j. gradjanskih i realnih proizlaze, od one jednostranosti, koju teknićkim pravcem dobivaše; te time će se dostići, da izobraženii stališi neće više glede načina njihova izobraženja, kao dosada, u dvè razlućene klasse razdèleni biti.

3. Obe vèrsti učionah imaju ujedno ućenike za visoke sebi srodne učione pripravljati.

4. Svaka ipak vèrsta tih učionah neka, koliko je moguće, sačinjava stanovitu, u sebi savèršenu cèlost, i neka u izobraženju ućenikah donle dotèra, da ovi sposobni, te ozbiljnimi znanostmi obskèrbljeni stupe u praktićni život.

5. Iz jedne vèrsti učionah u drugu prelaziti neka bude, koliko moguće, slobodno.

III-a te ujedno posljednâ strana u sustavu zavodah javnog obučavanja jesu sveućilišta i umètnostni ili teknićki zavodi. Razdèljenje ovih osniva se na istoj medjusobnoj razlici, koja takodjer dèli poglavite dvè vèrsti srèdnjih učionah, kano temeljnih pripravilištah za ove.

Za sjedinjenje sveućilištah s teknićkimi zavodi, ako ćemo savèršena sveućilišta i savèršene teknićke zavode imati, neima nikakove važne potreboće praktiće. Ako bo se i predavaju u obih stranom isti predmeti, nu ipak je u načinu predavanja i postupanju na obih stranah bitnâ razlika; pa doćim to sjedinjenje i zaradi pomanjkanja dovoljnoga mèsta u istom stanju tako lasno moguće nebi bilo, nebi se time ni mnogo pomoglo onim, koji bi želili, da oba zavoda zajedno polaze. Z druge bi pako strane tim sjedinjenjem obih tako velikih tèlesah nešto od one slobode kretanja i razvitka izćeznulo, koja je svakomu izmedju njih za dostignutje posebne svoje svèrhe neobhodno potrebno. Doćim naime neima nade, da bi se za sve strane naše više od jednoga sveućilišta, te jednoga teknićkoga zavoda uvesti moglo, možemo na jednom i drugom znatni broj ućenikah izgledati.

U osnovi za utemeljenje i uredjenje budućega našega sveućilišta imadu, osim svestranog obzira na posebna zahtèvanja slavjanske naše narodnosti, za primèr služit austrijska, kako će se z nova urediti, te zatim inostrana sveućilišta, i to poradi one uzajamnosti, u kojoj moraju slićni zavodi iz znanstvenoga gledišta uvèk stojati.

Sveućilišta su ponajprije zavodi podučavanja i najvišeg izobraženja. Od velike je dakle važnosti, da se njima takov pravac nenametne, koj bi mogao glavnoj ovoj zadaći štetu nanèti.

Svèrhi shodno upravljanje kojega znanstvenoga zavoda iziskuje podpuno i svestrano znanje, te praktiće iskustvo, i može se s toga mirnom savèstju samo rukama u tom vèštih muževah povèriti. Neposrèdno upravljanje takovih znanstvenih zavodah, koji po naravi svojoj trèba da imadu mnogobrojnije tèlo višje izobraženih učiteljah, može se, kako iskustvo ući, najsigurnie istomu tèlu

učiteljah, pod nadzorništvo višjega u tom vèštoga nadstojništva i javnog mnènja povèriti.

Premda o obučavanju i izobraženju dèržavljanah brinuti se i nastojati osobito dèržavnoj vlasti pravo i dužnost pripada, što se njoj bez velike štete svih oduzeti niti nebi moglo; nu ipak iskreno udioništvovanje i krèpki upliv tako pojedinih osobah, kano i većih društva jesu osobito glede pučkih učionah od velike znamenitosti. Z toga, premda se obskèrbljivanje svih javnih učiteljah iz dèržavne pèneznice radi jednostavnosti upravljanja čini najprikladnije, ipak, za da se ono udioništvo uzbudi, shodno se vidi, da se učione pučke i gradjanske za učione obćinah, ostale pako srèdnje, te visoke učione za dèržavne zavode proglase i smatraju, nu tako, da u pomanjkanju silah kod pojedinih obćinah dèržavna pèneznica u pomoć priteče. Po tom se ne bi obćinam dozvoljivalo, da manje čine, nego što je strogo potrebno, ne bi im se ipak branilo više učiniti; pa na to bi nukalo i opominjalo ono osvèdočenje, da se u tu svèrhu učinjene žèrtve doprinašaju i ime vlastite domaće koristi. Ima li se pako za utemeljenje i uzdèržavanje najvišjih u ovih kraljevinah učionah, t. j. sveučilišta i tekničkoga zavoda, novčana pomoć od ukupne carstva austrijskoga vlade zaiskati, te time se isti zavodi vèrhovnomu nadzorništvo iste ukupne vlade podvèri? - visèt će od budućeg odnošenja kraljevinah ovih prama rečenoj ukupnoj vladi, te dèržavnoga našega sabora u tome obziru zaključka.

Koj će se upliv obćinam na učitelje i upravljanje pučkih učionah dati, zavisit će u raznih obćinah od stupnja izobraženosti dotičnoga puka; upliv će ovaj, i morati će s vrèmenom rasti.

Dočim pučke učione, te gimnazia u nas samo bitne promène i znatna poboljšanja iziskuju, ostale vèrsti srèdnjih učionah, te visoke učione tekars se u život uvesti moraju.

Osnovu ovu odsèk prosvète banskoga vèća dèržavnomu trojedne kraljevine saboru podnaša; nu ujedno prie toga putem takodjer tiska u narod šalje, za da se u tom poslu vèrstnim i sposobnim muževom staza pruži, po kojoj svoja u tome obziru mnènja, te naroda želje izraziti mogu. Javna bo koja naredba onda će samo velikim i blagotvornim uspèhom uroditi, ako se, iz duha istoga naroda proizišavša, s mnènjem takodjer najvèrstnijih i najrazumnijih izmedju naroda sudarala bude.

Obće naredbe.

§. 1.

Dèržava smatra za svoje pravo, nu ujedno za svetu svoju dužnost, da se za obučavanje mladeži obojega spola brini, i obučavanje ovo tako srèdstvom javnih učiteljah sama podèljiva, kao takodjer, da nad njim, na koliko bi se po privatnih osobah podèljivalo, bez uvrède ipak obiteljskih pravah bdije.

§. 2.

Svi roditelji i zastupnici (tutori) sirotčadi dužni su dècu svoju ili povèrenu si sirotčad u onih bar naucih podučati ili podučavati dati, koji će se u naprèdak u pučkih učionah predavati.

§. 3.

Mladež može se podučavati: 1) u krugu obitelji, 2) u privatnih, i 3) u javnih učionah.

§. 4.

U krugu obitelji može se mladež u svake vèrsti naucih podučavati; nu mladež kod kuće obučavana dužna je:

1. najkasnie po izpunjenoj dvanaestoj godini u javnoj kojoj učioni javnomu se izpitu podvèri, za da dokaže, je li u naucih, za javne pučke učione prepisanih, sa dovoljnim uspèhom podučena. U slučaju, ako se dovoljan uspèh pokazao ne bi, mogu se roditelji ili zastupnici dèce obvezati, da nastoje nadostatak naukah, budi nastavljenim privatnim podučavanjem, budi u javnih nedeljnih i opetujućih učionah, izpraviti i nadopuniti.

2. Za da se takova dèca u javnu koju učionu primiti mogu, moraju javnim izpitom dokazati, da su si za istu učionu potrebite predbèžne znanosti jur pribavila.

3. Isto tako, da se strogi izpiti na visokih učionah, ili dèržavni izpiti, koji se takodjer na nauke visokih učionah pretežu, položiti mogu, potrebno je, da izpitom tim podvèri se želèci kroz izpite, ili javna svèdočanstva dokažu svoju vèstinu i izobraženje u onih naucih, koji se na predèčnih pripravljajućih učionah predavaju.

§. 5.

Pravo privatnu učionu podignuti pripada svakomu, koj je: 1) punolètan; 2) koj se nije u poštenje dirajuće kakove pregrèške krivcem učinio, ili kao javni učitelj službe te po dotičnomu poglavarstvu lišen nije; 3) koj potrebnih prepisanih sposobnosti imade, da bi u učioni, koju utemeljiti namèrava, ako bi se javnom proglasila, takodjer mèsto učitelja zauzeti mogao; 4) potrebno je, da dotičnomu poglavarstvu za odobrenje podnese osnovu obučavanja, koju u učionu svoju uvesti namèrava; 5) da dokaže potrebna srèdstva za utemeljenje slične učione. Dozvoljenje za utemeljenje privatnih tako pučkih, kao i višjih učionah podèluje dèržavno bansko vèće.

§. 6.

Privatne učione obvezane su: 1) glede sposobnostih učitelja svimi prepisi, koji su za javne učitelje ustanovljeni; 2) utemeljitelji odgovorni su za stanje i pravac tih učionah; 3) one stoje tako, kao i javne učione, pod nadzorništvo dotičnoga poglavarstva školskoga.

§. 7.

Javne učione dèle se u niže ili pučke, srèdnje i visoke učione. Pučkih učionah zadaća jest obučavati u svem onom, što u naprèdak znati svakomu je dèržavljaninu neobhodno potrebno. Visoke učione bave se strogo znanstvenim izobraženjem, na koliko se ovo u obće u učionah postići može; visoke te učione jesu sveučilišta, i visoki teknički zavodi. - U srèdnjih učionah mladež stranom pripravlja se za visoke učione, stranom za razne onakove u gradjanskom životu poslove, koje više iziskivaju izobraženje, nego što je ono, koje se u pučkih učionah dostići može, bez da bi ipak nuždu onoga strogo znanstvenoga pravca osètjali,

kojim visoke učione udaraju. - Takove jesu gimnazia, gradjanske, realske i ine razne vèrsti posebne (specialne) učione.

§. 8.

U pučkih učionah mladež obučava se bezplatno. - Ima li se pako u srednje i visoke učione kakova, i kolika na pose školarina uvesti? opredelit će dèržavni naš sabor.

§. 9.

Vèrhovno upravljanje i nadzorništvo nad svimi učionami u trojednoj ovoj tako dèržavnoj kano i vojničkoj kraljevini pripada dèržavnomu banskomu vèću. Te u tu svèrhu ima se kod rečenoga banskoga vèća ustanoviti savèt školski, t. j. odsèk prosvète, koj ima u školskom obziru osim potrebitoga manjega činovništva sastajati iz 4 savètnikah ili izvèstiteljah, naime: jednoga za pučke učione, drugoga za gimnazije, te ine srednje učione; tretjega za visoke učione, i četvèrtoga koj se uvèk na predlog biskupskoga konsistoriuma imenovati ima, komu će pripadati nadzorništvo nad obučavanjem mladeži u vèrozakonu. Nu buduć bi u odsèku za prosvetu i onako jošte dva savètnika ili izvèstitelja u cèrkvenih poslovih i to jednoga za zapadnu, drugoga za iztočnu crkvu potrežno bilo; z toga bi se nadziranje ovo nad podučavanjem u vèrozakonu u dotičnih učionah ovoj dvojici povèriti, te time četvèrti onaj u školskom obziru savètnik prislediti mogao.

Savètnici ovi biti će za stanje i pravac povèrenih si granah javnoga obučavanja odgovorni, te imadu se s obzirom na njihovu sposobnost za dotične poslove osobito iz kruga vèštih i izkusnih učiteljah birati.

Imaju li se pako visoke učione vèrhovnomu nadzorništvu ukupne visoke vlade austrijske podvèrći? zavisit će, kako jur gore bi rečeno, od budućeg odnošenja kraljevinah ovih prama rečenoj ukupnoj vladi, te dèržavnoga našega sabora u tome obziru opredèljenja.

Odsèk I.

Nižje ili pučke učionice.

§. 10.

Zadatja pučkih učionah jest u onih znanostih i sposobnostih i na toliko podučavati, na koliko su one u naprèdak svakomu dèržavljaninu neobhodno potrebite, za da poštenom zaslugom život svoj osigurati za obće i svoje dobro ustavnih se pravah uživati, te iz ovih proizlazeće dužnosti izvèršivati i dostajanstvu čovèka primèran život sprovoditi bude mogao.

§. 11.

Uzdèržavanje pučkih učionah i obskèrbljenje njihovih učiteljah prinaležat će u buduće obćinam. Obćine mogu u tu svèrhu posebni porèz raspisati. Pojedine osobe ili društva, koja do sada na prineske za uzdèržavanje učionah i učiteljah obvezana biahu, dužna su to činit i u buduće, na koliko se onaj temelj, na kom ta dužnost počiva, u buduće nebi porušio, slične pako podpore, na koliko bi u gotovu novcu sastojavale, imadu se vazda u pèneznicu obćine položiti. U pomanjkanju silah pojedinih obćinah priteć će u pomoć dèržavna kraljevinah

naših blagajna, u koju svèrhu, na koliko obstojeće zaklade školske dovoljne nebi bile, morat će uvèk dèržavni naš sabor stanovitu sumu opredèliti, te na obći porèz metnuti.

§. 12.

U učionah seoskih neće se nikakova školarina platjati; ima li se pako u gradovih obćinam pravo podèliti, da mogu onim, koji su kadri platjati, takovu nametnuti, zavisit će od načela, koje bude dèržavni naš sabor u obće u tome obziru primio. Sakupljenje pako ovo školarine, ako se takova ustanovi, neima se nikad po učiteljih, već po samih obćinah poduzeti.

§. 13.

Predmeti obučavanja u ovih učionah jesu:

- 1) Nauk vèrozakona i ćudorednosti.
- 2) čitanje, pisanje i računstvo;
- 3) materinski jezik na toliko, da se učenici nauče u njemu ustmeno i pismeno točno se izraziti, pri čem se ima iz načela ravnopravnosti na latinska i cirilska pismena obzir uzeti;
- 4) popularno naravo- i čovèkoslovje, pa osobito poznanje slavjansta u obće, a naše grane, te naše domovine na pose; dakle:
  - a) pèrvi temelji iz obće i domaće dogodovštine, domaćega dèržavnoga ustava, te javnoga domovine upravljanja, u savezu sa zemljopisom u obće, a ilirskih pokrajinah na pose;
  - b) geometria popularna t. j. pèrvi temelji zemljomèrja sa risanjem;
  - c) oni dèli popularnoga naravopisa, naravo-, i umètoslovja (teknologije), koji se najviše i u najvažnijih seoskih i gradskih poslovih i zanatih praktički upotrebite dadu, i to sve u savezu sa najvažnijim za te svèrhe štatističkim znanjem;
- 5) praktično uputjenje u raznovèrstnih koristnih zabavah, kao: u voćarstvu, pèclarstvu, svilarstvu, ženskih poslovah i t. d.;
- 6) pèvanje, tèlesna vèžbanja, a medju tima i vojničko (exerciranje).

§. 14.

Da pučke učione svèrhu svoju postignu, neka se dužnost polazenja učione za onu dècu, koja dalje od ovih učionah išla nebudu, od navèršene 6. godine do 12. opredèli, od 12. pako do 15. godine neka bude obvezana nedèljne učione polaziti; zatim pako jest potrebito o tom nastojati, da se, kako najprije moguće bude, slèdeća u život uvedu:

- 1) U svakoj obćini, gdè se barem 60 na polazjenje učione obvezane dèce nalazi, koja daljine radi drugu učionu polaziti ne bi mogla, ima se vlastita i posebna učiona podignuti.
- 2) Kod svake trivialne učione neka se tretja klasa ustanovi.
- 3) Kod svake pučke učione neka se nalazi polag broja i vèrsti klasah i učenikah potrebiti broj učiteljah, učiteljicah, sobah, mèsto na tèlesna vèžbanja i igranje, a kod seoskih učionah takodjer bašća.

4) Na seoskih učionah dužno je dotično svetjenstvo učitelje, gdje bi se to toli radi broja školu polazeće djece, toli iz drugih uzroka potrebno vidilo, u podučavanju podpomagati, te s toga osim nauka vërozakonskoga predavanje također drugoga kojega predmeta na se uzeti.

5) Tako zvane učione za nejaku dječicu (Kleinkinderschulen) neka se čim više moguće u život uvedu.

6) Kao što se god u tih učionah za nejaku dječicu temelj postavlja, te djeća se za strogo pučke učione pripravlja, isto se tako ima po dovršenih pučkih učionah obučavanje ovo u shodno uređenih nedeljnih učionah nastaviti.

§. 15.

U tretjoj klasi pučkih, i u nedeljnih učionah ima se osobito obzir uzeti na one razlike, koje obstoje između seoskih i gradskih poslova, te između njihovih različitih vrstih polag mjestnih i pokrajinskih odnošenja, pa onda između oba spola djece, napokon između onih učenika, koji školno izobraženje sa pučkom učionom dokančaju, i onih, koji to u višjih učionah nastaviti namjeravaju.

§. 16.

Obučavanje u pučkih učionah biva izključivo samo sredstvom materinskoga jezika. Od obćinah će zavisiti, da li će i kakovu će naredbu učiniti za naučanje u isto doba i drugoga kojega državnoga jezika.

§. 17.

Za dovoljno izobraženje budućih učitelja ustanovljen je već odlukom banskoga vëća zavod preparandialni dvogodišnjega tečaja u Zagrebu. Ovomu se ima tečaj tretje godine dodati; sa vremenom pako ima se ovaj zavod podići na savršeno sëmjenšte učitelja za trojednu našu kraljevinu.

U zavod taj primat će se onakovi samo učenici, koji ili valjanima svëdočbami, ili novim izpitom dokažu, da su se u onih naukih dovoljno izobrazili, koji će se u buduću u gradjanskih učionah, ili u përvih četirih klasah gimnazialnih predavati.

Na čelu toga zavoda stoje će kano ravnatelj vëšt i iskusan učitelj, koji će zajedno čast përvoga učitelja obnašati, i polag pristojne platje jedino se tomu zvanju posvetiti. Platja njegova sastojat će u godišnjih 800 fr. srebra.

Za učitelja iz svetjenskoga stališa kod istoga zavoda, koji će morati osim vërozakonskih nauka još i koj drugi predmet predavati, obstoje jur zaklada preuzv. g. biskupa zagrebačkoga Jurja Haulika, iz koje će ovaj godišnju platju od 500 for. u srebru dobivati, česa radi istomu g. biskupu Jurju Hauliku za vëreme života svoga pripada pravo, učitelja toga pod nadzornictvom domaće državnice vlade naimenovati.

Platja za učitelja muzike kod istoga preparandskoga zavoda opredëluje se također u 500 for. sr., inih pako učitelja, koji će se morati vëk iz broja vëštih te iskusnih učitelja birati, u godišnjih 600 fr. sr. Platje se ove brojiti imaju iz državnice blagajne.

Tako përvoga učitelja i ujedno ravnatelja, kano i ine učitelje, te po smërti g. biskupa Jurja Haulika također učitelja svetjenskoga imenovati će na predlog dotičnoga kotarskoga nadzornika pučkih učionah državno bansko vëće.

Mogu se ipak, za da zavod ovaj čim prije u svoj savëršenosti u život stupi, privremeno iz kruga inih u mjestu obstojećih zavodah vësti učitelji u pomoć pozvati.

§. 18.

Obširne naredbe glede ustrojenja istoga zavoda polag ustanovljenih načelah izići će putem isvëršujuće domaće vlade.

§. 19.

Onaj samo, koji uslëd teoretičkoga i praktičkoga izpita od strane tog zavoda o dovoljnoj učiteljskoj sposobnosti podëljeno svëdočanstvo dobije, moći će se u buduću za čast učiteljsku u trojednoj našoj kraljevini predložiti. Isto se također o budućih učiteljicah dëvojačkih učionah razumëvati ima.

§. 20.

Svikolici učitelji i podučitelji (pomoćnici) seoskih učionah imaju se u buduću polag školskih svojih okružja, u koje će se čela naša domovina u napredak razděliti, svake godine najmanje dva puta na jednom mjestu sastati, i tu se 2 do 3 dana baviti, za da u ovih sastancih pedagoška svoja iskustva međusobno zamëniti, sa novimi načini i sredstvi obučavanja se upoznati, te tako sveudiljno u izobraženju i savëršenosti napredovati uzmožu. Za predsjednika dakle u rukovodjenju i upravljanju takovih skupština naimenovati će svakiput školni nadzornik dotičnog okružja za svaki kotar jednoga između nahodećih se u istom kotaru odličnoga učitelja; na isti će se način u svakom gradu učitelji više puta u godini u slične skupštine sastati. Dotično svetjenstvo, kojega je glavna zadaća o prosvëti puka nastojati, neka kod takovih skupština vazda polag mogućnosti udionictvuje.

§. 21.

Na koliko okolnosti dopustile budu, izlaziti će i kod nas uz malu cënu pod nadzornictvom vërhovnoga školskoga poglavarstva školske novine, na kojih predbrojenje bit će svaka učiona obvezana. Učitelji imaju se pobrinuti i za to, da se kod svake učione sbirke proizvodah naravnih, knjigah, pësamah i sličnih korisnih stvari utemelje.

§. 22.

Za da se i sada jur namëštjenim učiteljem prilika pruži, da si dovoljno izobraženje pribaviti mogu, imaju se sastanci učiteljski budućih ovih godina češće dëržati, te najvëštii između učitelja i ini sposobni stanovnici mjestah, u kojih se budu sastanci ti obdëržavali, pozvati, da u tih skupštinah znanja i iskustva svoja priobće.

§. 23.

Učitelji dobivat će u buduću stalno opredëljenu platju, koja će im se iz pëneznicah dotičnih obćinah brojiti. Od slobodnoga pako ugovora obih stranah zavisiti će, da se platje u gotovom novcu zamëne sa datjom u prirodnih proizvodih ili deputatom; nu isti deputat ima poglavarstvo obćine birati te učitelju izručiti.

§. 24.

Platja ima se učiteljem onolika opredeliti, da oni prosti od svih inih prečećih ih poslova sve svoje sile jedino i izključivo javnomu obučavanju, te uz to kod seoskih učionah jedino jošte službi organistah žertvovati i posvetiti budu mogli, a pri tom, da oni istom platjom tako sebe, kano i, posle kako su se jur nekoliko godinah u službi učiteljskoj sa dobrim uspehom bavili, celu takodjer obitel mestnim razmerjem pristojno, bez težkih za život i hranu skerbih i neodvisno od samovolje pojedinih članovah občine uzdržavati uzmagnu. Usuprot zahtevati će se od učiteljah, da se oni izključivo te posve zvanju svome žertvuju; naročito pako pod nikakvim uveti dopustiti se neće, da bi oni ujedno službu zvonarah, ili seoskih bilježnikah obnašali. Kolika pako da može biti polag ovoga pravila najmanja platja, to ima opredeliti državni naš sabor. Predlaže se pako za gradove, u kojih polag postojećih okolnostih veća skupoća vlada, kao n. pr. za Zagreb i Reku 500 fr. u srebru, za druge pako gradove 300-400 fr. u sr.; seoskog učitelja platja, osim slobodnog stana, dervah i bašće, sastojat ima najmanje u 200 fr. u srebru; - podučiteljah ili pomoćnikah platja sastojat će u gradovih u 200-300 fr., kod seoskih pako učionah u 120 fr. sr. Ovako opredeljene platje pripadat će samo polag nove školske osnove izobraženim i naimenovanim učiteljem; nu može se i sada jur namještnim dozvoljiti, koji sposobnosti svoje u smislu izpravljene ove osnove dokazali, te se inače takodjer revnostju i ponašanjem svojim odlikovali budu. Predavanja nauke verozakonske tako u seoskih kano i gradskih učionah prinadležat će dotičnomu župničkomu svestjenstvu bezplatno.

§. 25.

Za podporu učiteljah u izpunjavanju svojih dužnostih iznemogavših, za njihove udove i siročad utemeljit će se za naše kraljevine posebni učiteljski zavod penzie, koi će se na godišnjih prinescih svih učiteljah osnivati. Svaki izmedju učiteljah dužan je kod toga udioničtvovati. Dotle pako, dok zavod taj u tu svèrhu dovoljno nenaraste, dojakošnja će obćinah u tome obziru dužnost i nadalje obstojati. Kolikoću te novčane podpore opredelit će državni naš sabor. Predlaže se pako za iznemogavše učitelje posle službe od 10 godinah 1/3, posle službe 20 god. 2/3, te posle službe od 30 god. čela platja, koju je u poslednje doba vukò; - za udove uvèk 1/3 one platje, koju je preminuvši suprug učitelj u zadnje doba vukò, koja ipak penzia prestaje, ako udova za drugim mužem pojde; za svako zaostavše dète neka se u ime odhranjenja do punolètnosti daje podpora godišnjih 40 fr. u srebru.

§. 26.

U preparandialnom zavodu izpitom potvrđeni učitelji učionah za nekaku dèćicu biti će u svakom obziru jednaki sa inimi učitelji pućkih učionah.

§. 27.

Kada bude koje mesto učiteljsko izpražnjeno, ima se ovo putem školskih novinah, ili u pomanjkanju ovih, putem inih domaćih povremenih listovah razpisati. Okružni učionah nadzornik sakupi zatim poglavare one občine, u kojoj se mesto učiteljsko izpuniti ima, te sve one, kojim u inih občine tićućih se izborih pravo glasovanja pripada, a ujedno i one, koji bi na osobite zasluge svoje za

učionu osnovano pravo predloženja imali, ili njihove zastupnike, i to na unapred urećeni dan i u mesto iste občine; preda im molbenice natècajućih se, te izvestivši ih o njihovih sposobnostih, poda jim svoj savèt glede učinit se imajućega predloga. Tri kandidata imadu se predložiti od strane občine; osim toga od svakoga izvan občine, osobno na predlog pravo imajućeg, ako takovih bude, po jedan; pa čela ta stvar i postupanje stavi se u zapisnik. Predlog taj ima okružni učionah nadzornik sa mnènjem svojim podneti državnomu banskomu veću, koje će u dotičnom svom odsèku jednoga izmedju predloženih naimenovati. Osobiti se obzir na to uzeti ima, da se u učiteljih ufanje i izgled probudi te vazda živahno uzdrži, da će moći s vremenom po zaslugah svojih bolje obskèrbljena i platjena mesta zadobiti.

§. 28.

Način ovaj biranja učiteljah za pućke učione ima se ne samo kod seoskih, nego posve jednako takodjer kod gradskih pućkih učionah obdržavati.

§. 29.

Svaki novoimenovani učitelj stavlja se kroz pèrve 3 godine na izkustvo, česa radi smatra se naimenovanje njegovo kroz to vreme samo kano privremeno; posle pako tih 3 godinah konačno namještni učitelj može se samo radi znatnih prestupakah i nastavljenem nemarnosti, posle ozbiljnoga svestranoga iztraživanja, odlukom državnoga banskoga veća dopustiti te službe rešiti.

§. 30.

Neposredno t. j. mestno upravljanje svake učione pripada školskomu odboru. Ovaj će sastojati iz duhovnih i svètskih, kod iste učione čast učiteljah obnašajućih muževah, pa toliko takodjer občine kotrigah, koji će se polag uređenja obćinah vazda na više godinah birati. Predsednikom bit će kod seoskih učionah pèrvi kod takovih udioničtvujući svetjenik, kod gradskih učionah župnik, ako on sam nauku verozakonsku predaje, inače pako jedan izmedju svetovnih učiteljah, kojemu naime naslov vèrhovnoga učitelja pripada. Odbor ovaj sakupljat će se u točno opredeljena vremena, za da se posavetuje o načinu, kojim će se obstojeće naredbe školske udèlotvoriti, te staviti će vazda sve svoje zaključke u zapisnik, koi se od svih prisèdnikah podpisati ima. Zapisnici ovi imadu se dotičnomu okružnomu učionah nadzorniku podnašati. Predsednik je najpèrvo za pravac i stanje učione odgovoran; on ima pravo privremene naredbe učiniti, koje, kada naknadno odobrenje odbora ne bi postignule, imadu se rešenja radi okružnomu nadzorniku podneti.

§. 31.

U svakom školskom okružju biti će jedan okružni učionah nadzornik, komu će ne samo seoske, nego takodjer i gradske, u tom okružju ležeće pućke učione podčinjene biti. Ovaj treba da bude izkusan i u školskom poslu vèšt čovèk, koi će se jedino upravljanjem okružnih učionah baviti. Njegova će dužnost biti sredstvom zapisnikah gorènapomenutog odbora, kao takodjer onih učiteljskih sastanakah, pa osobito marljivim dotičnih městah pohadjanjem pribaviti si vazda dobro, te potanko poznavanje učiteljah i učionah njihovih, te neprestano o ovih poboljšanju i savèršenosti nastojati; on ima takodjer posredno upravljati i rukovoditi skupštine učiteljske; njemu pripada i to pravo, da može za stanovito vreme,

i s odobrenjem vèrhovne školske vlasti veštie izmedju učiteljah na njihovo odlikovanje, te za svoju podporu naimenovati kotarskimi učionah nadzornici. Okružne te nadzornike imenovati će neposredno u dotičnom svom odsèku dèržavno bansko vèće.

§. 32.

Okružnih ovakovih za pučke učione nadzornikah u hèrvatsko-slavonskoj našoj domovini trèba da bude o s a m, i to: 1. za varašdinsku i križevačku županiju; 2. za županiju zagrebačku s ove strane kupe s okružjem žumberačkim; 3. za prekokupsku stranu zagrebačke županije, i ujedno za čelo primorje; 4. za gjurgjevačku i križevačku regimentu; 5. za pèrvu i drugu banovačku, te - (izim okružja žumberačkog) slunjsku regimentu; 6. za ogulinsku, otočku i ličku regimentu; 7. za Slavoniju pokrajinsku, i 8. za Slavoniju vojničku.

§. 33.

Platja okružnih tih za pučke učione nadzornikah, koja će se iz dèržavne blagajne brojiti, sastajat će u godišnjih 1200 fr. u sr. i to stoga, što njima za putovanje i polazanje učionah u svom okružju, izim povoznih troškovah, nikakovih inih dnevičnih nagradah ili diurnah pripadati neće.

§. 34.

Svakomu okružnomu pučkih učionah nadzorniku pridat će se bez svake platje 3 sukotriga, koji će se izmedju stanovnikah istog okružja polag budućeg uredjenja obćinah birati. Ovim će pripadati pravo: na učione svojega predèla paziti; sa nadzornikom, i pod njegovim predsjedniètvom uredne sèdnice dèržati; njemu sa svojim savètom pripomagati; predloge sastavljati, koje on ili odobri i u život privede, ili je prie sa svojim mnènjem dèržavnomu školskom savètu, t. j. banskoga vèća odsèku prosvète podnese.

§. 35.

Za oba u nas vèroizpovèdanja, zapadno naime i iztočno, neka budu posve jednako uredjene obće pučke učione, te jedino za obučanje nauke vèrozakonske razni učitelji. S toga se kod naimenovanja inih učiteljah na vèroizpovèdanje nikakov obzir uzeti neće.

§. 36.

U pučkih učionah gradskih ima se podučavanje početi početkom mèseca studenoga, te školska godina koncem kolovoza zakljuèiti. U seoskih učionah neće biti stalno opredèljenoga vrèmena za školsku godinu, no dotični će okružni nadzornik, s obzirom na seoske poslove i ine mèštne okolnosti, n. pr. u vrèmenu kositbe, žetve, branja, i t. d., višeput kroz godinu dècu za gdè koj dan iz škole odпустiti moći, tako ipak, da svi oni dani ukupno kroz godinu nebudu više od 6 nedèljah iznosili.

Osim nedèljah, svetacah, te četvèrtka imadu se mladići svaki dan prie podne skupa sa 1 urom, koja se za tèselna vèžbanja, i igranje potrošiti ima, 3, pa poslè podne 2 sata, a dèvojke iz obzira, što se imaju ručne takodjer ženske poslove učiti, kako prie tako i poslè podne 3 sata u učioni baviti.

§. 37.

Sva glede pučkih učionah ustanovljena načela valjaju takodjer svojim načinom i o dèvojačkih učionah. U samostanih duvnah sv. Benka u Rèci, duvnah sv. Uršule u Varašdinu, te sestarah milosèrdnih u Zagrebu obstojeće dèvojačke učione mogu se i u naprèdak zadèržati, nu imaju se posve polag ovdè opredèljenih načelah urediti.

§. 38.

Zadaća vèrhovne dèržavne školske vlade bit će, da za obučavanje i prosvètu odrasle mladeži srèdstvom valjanijih u tu svèrhu pučkih knjigah sveudiljnu skèrb ima. Za da se pako svake vèrsti svèrsi shodne školne knjige čim prie pribave, ima se u porazumljenju s upraviteljstvom vojvodine sèrbske sastaviti odbor vèstih i sposobnih muževah, koji će sve do sada u učionah naših upotrèbljene knjižice pregledati, te tako potrebne promène u ove uvesti, kako i nove školske knjižice sastaviti. Krug dèlovanja tog odbora ima se takodjer na gimnazialne i ine znanstvene knjige protegnuti.

Odsèk II.

Srèdnje učionice.

A) Gimnazie.

§. 39.

Gimnazie moraju: 1) na višje obće izobraženje priliku pružati; 2) u tu svèrhu kao bitni živalj stare klasičke jezike i njihovo književstvo upotrèbljavati; 3. po ovih mladež za sveučilište pripravljati.

§. 40.

Troškove za uzdèržavanje gimnazialnih tih zavodah može dèržavni naš sabor, na koliko zaklade školske dovoljne nebi bile, na obći porèz metnuti.

§. 41.

Gimnazia sastojat će u buduće iz 8 klasah, koje će se u gornju i dolnju gimnaziu dèliti, svaka sa 4 učione. Gornja nosit će takodjer ime liceuma iliti čovèkoslovja (čovèčnih umètnostih*); dolnja će se zvati gramatièna iliti slovnièna učiona. Iz gimnazie mogu uèenici neposredno u koi im drago odsèk naukah na sveučilište prelaziti.

§. 42.

Predmeti obučavanja na gimnaziah su slèdeći:

1) Nauk vèrozakona. Predmet ovaj morat će se u gornjoj gimnazii stranom protegnut na čitanje pismenih izvorah kèrštanstva, poglavite strane vèro-

* Stari (Gèrci i Rimljani) pod imenom čovèčnih umètnostih (humanae artes) razumèvali su filologiju, filosofiju, historiju, pèsništvo i govorničtvo s toga, što ovi nauci na čovèka kao takova spadaju, a ne kao na dèržavljanina, kojega se opet pravoslovje, lèkarstvo i stavno iliti pozitivno bogoslovje tiče i koje znanosti mi sveučilištu opredèljujemo.

zakonskoga i cèrkvenoga zgodopisa, te na osnivajuće se na umoslovnih dokazih podučavanje u ćudorednosti.

2) Jezikoslovje i književnost, i to:

a) jezik materinski sa svojom književnostju, pismenim i ustmenim vèžbanjem u slaganju, s poglavitimi strankami dogodovštine domaće književnosti, sa znanostmi pèsnićtva, blagorèčja, sa pèrvimi temelji lèposlovja (estetike), umoslovja (logike) i izkustvenog dušoslovja (psychologia empirica);

b) staroslavjanski, latinski i gèrčki jezik s obilnim ćitanjem dèlah klasićkih;

c) za buduće bogoslovce u stražnoj klasi temelji jezika hebrejskoga;

d) kao slobodni predmeti mogu se takodjer predavati sva ina slavjanska narèčja, te zatim nèmàćki, francezki, talianski, englezki jezik i t. d.

3. Dogodovština i zemljopis.

4. Početna matematika, geometria, na dolnjoj gimnazii s risanjem.

5. Naravopis s pèrvimi temelji naravoslovja (physiologia), pokusno siloslovje (physica experimentalis).

6. Pèvanje, vèžbanja tèlesna, medju tima i vojnićko.

7. Kraso- i hitropis, risanje kao slobodni, t. j. takovi predmeti, kojih ućenje svakomu se na volju ostavlja.

Predavanje spomenutih predmetah, izim staro-slavjanskoga, gèrćkoga i hebrejskoga jezika, počima se odmah od najniže klase.

§. 43.

U dolnjoj gimnazii, istina, pripravlja se mladež za gornju, nu može se ona ipak kao nezavisno neko ćelo u sebi smatrati po tom, što se u njoj imadu gorè opredèljeni predmeti sasvime popularnim i praktićkim naćinom predavati, te time onoliko - u stanovitom smislu savèršeno - izobraženje postići, koje je u mnogih prigodah života nužno i dovoljno, nu ujedno kao priprava za realne i nadalje više teknićke ućione služit može.

Gornja gimnazia nastavlja iste predmete više znanstvenim naćinom, te se po tom mladež pripravlja za sveućilište. Ovdè mora se red (zapt) i postupanje s mladežju, te naćin obučavanja sve više, osobito u stražnih godinah, približavati i nalićiti na sveućilištu obstojećemu redu i naćinu, za da se time prepreći svaki prenegli, pa zato i škodljivi korak.

§. 44.

Broj gornjih gimnaziah ili liceah bit će znatno manji od broja dolnjih gimnaziah, te ima se s obzirom na broj ućione ove pohadjajuće mladeži obih onolik broj ustanoviti, da u jednoj klasi dolnje gimnazie nebude više od 80, a na gornjoj gimnazia ne više od 120 ućenikah. Gdè se ima podići ili ućinuti koja gimnazia, opredèlit će dèržavni naš sabor.

Predlaže se pako, da se gornje gimnazie podignu u Zagrebu, Senju, Osèku i Karlovcih, dolnje pako u Karlovcu (gornjem) Varaždinu, Križevcih, Bèlovaru, Petrinji, Požegi, Vinkovcih zatim u Mitrovici ili Zemunu.

§. 45.

Gornja gimnazia sastavit će se iz dviuh dojakošnjih ućionah ćovèćnosti (humanitetskih klasah) te iz dviuh tećajah mudroslovja. Sadanji ućitelji u mudroslovnem odsèku bit će u buduće ili u istom odsèku na sveućilištu, ili u novih licejih namèštjeni, u kojem poslednjem slućaju neće oni zato za svoju osobu ni od dosadanjeg dostojanstva, ni u novćanom obziru ništa izgubiti.

§. 46.

U dolnjih gimnaziah imat će svaka škola ili klasa svog ućitelja u gornjih pako naimenovat će se ućitelji za pojedine predmete ili struke naukah.

§. 47.

Nauci se imaju tako razrediti, da se nebude ni jedan ućitelj više od 20 urah sa podučavanjem, a nijedan ućenik više od 30 urah na nedèlju s ućenjem i vèžbanjem u ućioni baviti morao. Školska godina počima se početkom mèseca studenoga, te dokanća se koncem kolovoza.

§. 48.

Svakomu će ućeniku slobodno biti, u koju mu drago školu ili klasu gimnazie stupiti, ako samo na strogom izpitu, komu se mora prie podvèrći, dokaže, da je potèrbno za tu školu predtećno izobraženje dostignuo; isto će tako svakomu dopušteno biti, da može pojedine samo predmete gimnazialne kao izvanredni ućenik slušati i ućiti se.

U drugom pollètju stražnje klase gornje gimnazie moraju se oni, koji kano redoviti slušaoci na sveućilište, u koj mu drago odsèk naukah, stupiti kane, posebnomu izpitu o potèrbnoj zrèlosti i razboritosti podvèrći.

§. 49.

U istinu siromašni, duševnimi ipak darovi odlikujući se mladići užitivi će se na gimnaziah javnog obučavanja svakako bezplatno. U ostalom stojat će od volje dèržavnoga sabora, da li i koliku će školarinu opredèliti.

§. 50.

Da tko u buduće gimnazialnim ućiteljem postati uzmogne, potèrbno je, da to želeći tećaj gimnazialnih naukah (glede dosadanjega pako uredjenja nauke mudroslovja) podpuno navèrši, kroz dvè godine na sveućilištu kod odsèka mudroznanstva u obćenitih znanostih izobraziti se nastoji, te zatim teoretićke svoje za podučavanje sposobnosti posebnim izpitom pred opredèljenim u tu svèrhu odborom sa dovoljnim uspehom dokaže. Poslè toga ima se na kojoj javnoj gimnazii kroz 1 godinu kao pomoćnik baviti, te od strane ovoga o praktićkoj svojoj sposobnosti svèdoćanstvo zadobiti. Samo takovi, koji u teoretićkom i praktićkom obziru za sposobne priznani budu, mogu se za ućiteljsku ćast predložiti. Izpiti glede teoretićkih sposobnostih bit će razlićni, na koliko se tu naime radi o namèštjenju na dolnjoj ili gornjoj gimnazii, ili u obojem slućaju o predavanju jedne ili druge koje poglavite strane ukupnih naukah, koji se na tih gimnaziah predavaju.

§. 51.

Svaki novoimenovani učitelj stavlja se kroz prve 3 godine na izkustvo, čega radi se naimenovanje njegovo kroz to vrijeme samo kao privremeno smatrati može. Posle pako tih 3 godina konačno namješteni učitelj može se samo radi znatnih prestupakah i nastavljenenemarnosti, posle ozbiljnoga svestranoga iztraživanja, odlukom domaće državne vlade odпустiti, te službe rešiti.

§. 52.

Nijedna gimnazia, ni gornja i dolnja, nesmie se unapredak izključivo jednomu stališu, društvu ili redu duhovnomu povjeriti, te u obih imadu se učitelji samo s obzirom na njihovu valjanost i njihove sposobnosti učiteljske naimenovati, negledeć na stališ ili društvo, kojemu pripadaju.

§. 53.

Platje gimnazialnih učiteljah morat će biti onolike, da budu polag mestnih razmjerjah, i okolovštinah dovoljne za pristojno učiteljah i njihove obitelji uzdržavanje, te da ovi nepadnu u nuždu, da bi morali sile i vrijeme svoje žertvovati inim zaslugam (medju koje spadaju takodjer sati opetovanja posle prepisanih školskih urah, t. j. tako zvane kod nas »instrukcie« i »repeticie«). Osim toga mora se jošte kod istih učiteljah za onaj slučaj, ako budu svim svojim dužnostim učiteljskim zadovoljili, uzdržavati živahna nada i izgled na poboljšanje položaja i stanja njihovoga. Kolikoću platje ove opredelit će državni naš sabor. Predlaže se pako polag gore razloženih načelah za učitelje doljne gimnazie godišnja platja od 600 fr. u srebru, za učitelje gornje gimnazie 800 fr. u srebru, tako, da se kod obih ta platja učitelju posle svake 10-te godine, koju je sa svestranim poglavarstva zadovoljstvom kod takovoga gimnazialnoga zavoda sprovodio, u godišnjih 100 fr. sr. umnoži.

Učiteljem dolnje gimnazie pripada dostojanstvo dosadanjih gimnazialnih, a učiteljem gornje gimnazie dosadanjih licealnih učiteljah.

§. 54.

Neposredno t. j. mestno upravljanje svake gimnazie pripada sboru učiteljah, pod predsjedničtvom upravitelja, kojega čast uz primjernu nagradu podeliti će državna vlada najsposobniemu izmed dotičnih učiteljah.

Gdē se obe gimnazie zajedno nalaze, sastat će se glede obćenitih poslova svikolici učitelji u jednu skupštinu; upraviteljem čeloga zavoda bit će uz nagradu godišnjih 200 fr. u srebru jedan izmedju učiteljah gornje gimnazie, dočim dolnja gimnazia jednoga iz kruga dotičnih učiteljah po državnoj vladi uz nagradu od godišnjih 100 fr. sr. naimenovanoga podravnatelja imala bude.

§. 55.

Svikolici učitelji ukupno svake gimnazie odgovorni su za stanje i pravac zavoda. S toga im takodjer pravo pripada prepisane predmete naukah polag dokazanih od strane svakoga sposobnostih, osobnih silah i nagnutjah medju se razděliti, tako isto pravo prvoga predloga za izpunjenje izpražnenoga kojega mesta na istom zavodu.

§. 56.

Svekolike u domovini našoj gimnazie podčinjene će biti državnomu gimnazialnomu upravitelju, koj će biti sučlan saveta školskoga, t. j. u odsjeku prosvete banskoga veća izvjestjući savetnik u poslovih gimnazialnih i inih srednjih učionah, i takov se ima uredno iz broja najvèrstnijih gimnazialnih učiteljah birati. Ovaj će upravljati sa svimi domovine naše gimnaziami u onom krugu, u kom je to do sada u nas vèrhovni naukah i učionah upravitelj obavšavao; on će predlagati državnoj vladi upravitelje pojedinih gimnaziah, te će podnašati uz mnjenje svoje predloge pojedinih zavodah glede izpražnenih mestah.

§. 57.

Pravo naimenovanja gimnazialnih učiteljah, podupraviteljah i upraviteljah pripada državnomu banskomu veću.

§. 58.

Novine školske, gore pod §. 21. napomenute, imadu se glede sadržaja svojega takodjer protegnuti i na gimnazie.

B) Gradjanske i realne učione.

§. 59.

Gradjanske i realne učione zauzimaju mesto medju pučkimi učionami i tekničkim zavodi, kao što dolnja i gornja gimnazia stoji med pučkimi učionami i sveučilišti.

U ovih se učionah:

- 1) mladež pripravlja za umjetnostne iliti tekničke zavode.
- 2) U njih treba, da mladež ujedno onaj stupanj izobraženosti dostigne, koj je dovoljan za razne struke seoskih i gradjanskih zanatah.
- 3) U njih imade se brinuti za obću čovječnu izobraženost na temelju sadanje, a ponajviše narodne književnosti; imadu se dakle svi predmeti pučkih učionah nastaviti, te obširnie razvijati.
- 4) To u gradjanskih učionah biva posve popularnim i praktičkim načinom, dočim se realna učiona bolje znanstvenoga pravca drži, te s toga se u njoj mladež osobito za visoke tekničke zavode pripravlja.
- 5) U realnu učionu može se tako iz gradjanskih učionah kao i iz dolnje gimnazie preći.

§. 60.

Tečaj gradjanskih učionah bit će trogodišnji. Sastaviti se pako imaju iz dviju godišta 4 klase pučkih učionah, kako bi se ove bile polag noviega godine 1845. u nas prepisanoga za pučke učione sustava u svakom većem mestu podići morale, s dodatkom 3-ga godišta.

Kakovi se pako u gradjanskih učionah predmeti i u kojem razmjerju predavat imaju, stajat će stranom od novog uredjenja pučkih učionah, stranom u tom obziru pravac daje gore razjasnjena zadaća ovih učionah.

§. 61.

Gradjanske učione u naših kraljevinah trebalo bi podići, na koliko je moguće, u svakom gradu.

§. 62.

Za mladež ženskoga spola imadu se takodjer gradskim učionami slične višje učione s jedno-, ili polag mēstnih okolnostih dvogodišnjim tečajem podignuti, te s pučkimi dēvojačkim učionami spojiti, nu pri tom im onaj pravac dati, da se u njih ne samo jednostrano znanstveno izobraženje dostigne, nego da se takodjer dēvojke kao vērle i izobražene domačice odgoje.

§. 63.

Realne učione sastoje takodjer iz trogodišnjega tečaja. Za opredēljenje naukah, koji se u tih učionah, te kako predavati imaju, pravilo i pravac daje gorē opisana zadaća tih učionah.

Takovih učionah u nas trebalo bi podići u Zagrebu, Rēci i Osēku.

§. 64.

U ostalom ona ista pravila, koja su glede gimnaziah ustanovljena, valjaju u bitnosti svojoj takodjer za gradjanske i realne učione; nu gradjanske učione su zavodi obćinah, realne pako zavodi dēržavni.

C) Ostale srēdnje učione.

§. 65.

Osim gimnaziah, gradjanskih i realnih učionah, koje iziskuju, da se učenici kroz cēli njihov višegodišnji tečaj nikakvom inom zadaćom ili zanatom, nu jedino učionom bave, trēba da bude i takovih zavodah, u kojih se onim, koji dovršivši pučke učione zanata se kojega, ili inoga gradjanskoga posla primiti naumiju, ili su se jur primili, prilika pruža, da se u onih znanostih, i sposobnostih vēžbati te izobraziti mogu, koje nisu predmet predavanja u pučkih učionah, za stanovite ipak posebne zanate, te ine gradjanske poslove vērlo potrebne. Takove učione jesu zanatne (Gewerbschulen), ruktovorne (Fabriks-Schulen), nedēljne, večernje, za predenje, slikanje i ine razne vērste učione. Gdē se koja takova učiona podignuti ima, to ēe odredit mēstne okolnosti.

§. 66.

Mēstne okolnosti mogu poroditi potreboću još jedne vērste srēdnjih učionah, koje, uzvisujuć se nad gradjanske učione, ipak se manje obćim izobraženjem bave, nego to u realnih učionah biva, doćim naime samo o višjem izobraženju u stanovitoj struci nastoje. Ovamo spadaju poljodēljske, tērgovačke, brodarske, vojničke i t. d. učione.

Ovih učionah utemeljenje položaj i okolnosti domovine naše svakako zahtēvaju, te s toga bi se imala podignuti poljodēljska učiona, s kojom bi se moglo za veće procvētanje i promicanje poljodēljsstva sklopiti veće uzorito gospodarstvo, u Varašdinu ili Požegi; tērgovačka u Karlovcu ili Sisku i Rēci; brodarske pako u Bagu, Bakru i Rēci. I buduć je veća strana domovine naše vojnička,

to zaista njezine okolnosti zahtēvaju, da se višji koj zavod, za odgojenje, i izobraženje svake vērste vojničkih častnikah u našoj krajini utemelji, za da mladež naša nebude prisiljena u tu svēthu izvan domovine hoditi. Ustrojenje ovoga zavoda pripada vojničkoj vlasti; nu trēba da mu se svakako, osim vojničkoga, narodni takodjer pravac dade.

§. 67.

Ove vērste srēdnjih učionah jesu polag okolnostih ili zavodi obćinah, ili dēržavni.

§. 68.

Buduć u trojednoj našoj kraljevini ima samo jednoga naroda, s toga ēe za srēdstvo predavanja u svih srēdnjih učionah izključivo služiti samo narodni naš jezik.

§. 69.

Obširnii sustav glede unutarjnega uredjenja ovih učionah izraditi ēe polag ovdē ustanovljenih načelah dotična dēržavna vlada.

Odsēk III.

Visoke učione.

A) O Sveučilištu.

§. 70.

Sveučilište ima se za domovinu i narod naš podići jedno, i to u Zagrebu; što bi se u novčanom takodjer obziru tim laglje postići moglo, ako se u tom Dalmacia i Vojvodina sērbska s nami sjedine.

§. 71.

Sveučilišta jesu zavodi, na kojih se mladeži prilika pruža, da može dostići najvišje, te učeno izobraženje u obćih znanostih; na njih pripravlja se mladež za one javne službe, koje iziskuju predtečno izobraženje srēdstvom posebnih strukah znanostih na temelju one izobraženosti, koja se u gimnaziah postiže; nu osim toga, što se mladež srēdstvom posebnih strukah znanostih za javni život pripravlja, trēba da sveučilišta takodjer o strogo znanstvenom i ućenom izobraženju i svestranom razvitku posebnih tih strukah znanostih nastoje; ovih napokon je zadaća, da u mladeži slobodom podučavanja i učenja krēpki razvitak probude, te znanostmi i primērnim redom i upravljanjem plemeniti pravac u mladjahna sērca zasade i ucēpe.

§. 72.

Sveučilišta sastojavaju za sada iz 4 odsēka (fakulteta) naime: bogoslovnoga, pravo- i dēržavoznanstvenoga, lēkarskoga, i mudroslovnoga. U uredjenju odsēka bogoslovnoga ima se obzir uzeti na oba u nas vērloizpovēdanja. U područje odsēka pravoslavnih i dēržavnih znanostih spadaju takodjer svi oni nauci, koji služe kao srēdstva za postignutje diplomatskog i višjeg vojničkog izobraženja.

Svim fakultetom pripada isto dostojanstvo; red, kojim se slēde, ostaje do sada postojeći; pèrvenstvo ima vazda fakultet onaj, iz kojega kruga je za ono vrēme ravnatelj sveučilišta izabran.

§. 73.

Svaki ima pravo kano učitelj stupiti na sveučilište, koi se u obziru ćudorednosti i poštenja ukoriti nemože, te koj uz to potrebite znanstvene sposobnosti posēduje.

Učitelji na sveučilištu jesu uredni ili izvanredni professori, posebni učitelji (Privat-Docenti) ili strogo samo učitelji.

§. 74.

Poglavite znanosti, koje u krug sveučilišta spadaju, a polag okolnostih i poglavite strane njihove, predavat će uredni učitelji ili professori. Broj ovih na sveučilištu nije opredēljen, te stoji od znanstvenih potreboćah, broja slušaocah i takodjer od prilike, koja bi se pružala za pribaviti sveučilištu u kojih znanostih osobito odlikujuće se muževu.

§. 75.

Uredne učitelje ili professore naimenuje na predlog dotičnoga fakulteta dèržavno bansko vēće (osim, ako bi se po tom, što je gorē kazano, visoke naše učione neposredno ukupnoj visokoj vladi austrijskoj podvèrgle.)

Na svèrhu takovoga naimenovanja može si dotična dèržavna vlada drugi jošte predlog od istoga fakulteta onakovoga samo sveučilišta pribaviti, koje je isto tako, kako trēba da naše bude, u slavjanskom duhu ustrojeno.

Inostrani (t. j. onakovi, koji nisu dèržavljeni monarkie austrijske), Slavjani, ili bar slavjanski izobraženi, te našem slavjanskomu narēćju dobro vēšti muževi mogu se za učitelje na sveučilište naše pozvati; niti se nikakov neima obzir uzeti na vèroizpovēdanje, osim kod učiteljah bogoslovnoga fakulteta.

§. 76.

Urednim učiteljem ima se (osim ako bude posebnim ugovorom s pozvanimi inostranimi inače ustanovljeno) polak mēstnih okolnostih na pristojno i dostojno uzdèržavanje dovoljna platja opredēliti, ujedno s izgledom na primèrno s vrēmenom poboljšanje.

Kolikoću platje ove opredēlit će dèržavni naš sabor. Predlaže se pako, da se ta platja u temelju opredēli u godišnjih 1200 fr. u srebru tako, da se dotičnomu učitelju poslē svake pete godine, koju u toj službi sa svestranim zadovoljstvom sprovede, pridade godišnjih 50 fr. u srebru.

Poslē izsluženih 25 godinah dobivat će svaki sveučilišta učitelj ćelu svoju platju u ime penzie, te će mu pripadat pravo kao izsluženomu učitelju nauke na sveučilištu izvanredno predavati.

Izvanredne znanstvene zasluge davaju pravo na izvanredne takodjer nagrade.

§. 77.

Onim učiteljskim stolicam, koje znamenitu pomoć potrebuju, bit će pridani i od dèržave platjeni pomoćnici (assistenti). Pomoćnike ove birati će isti učitelji, kojim takovi dozvoljeni budu. Ovi se uvēk samo na stanovito vrēme imenuju, poslē koga se opet na novo izbirati mogu. Pravo takove prie opredēlenoga takodjer vrēmena na zahtēvanje dotičnoga učitelja odpustiti pripada samo dotičnomu odsēku ili fakultetu.

§. 78.

Čast izvanrednih učiteljah smatra se kano prediduću stupanj na čast urednih. Izvanrednimi učitelji bit će s obzirom na potreboće sveučilišta, za poticanje i obodrenje, naimenovani mladji muževi, koji se jur osobitimi zaslugami odlikovaše, nu ipak se na čast urednih učiteljah uznēti jošte nemogu; time postanu oni dèržavni častnici, pa mogu polag okolnostih stanovitu platju ili kakovu nagradu dobivati, ili nijedno od ovih nedobiti. S naimenovanjem njihovim ima se uprav tako, kao kod urednih učiteljah, postupati.

§. 79.

Posebni naučitelj (Privat-Docent) može biti svaki, koj je 24 godine navèršio, te uz to, da se glede ćudorednosti i poštenja ukoriti nemože, da sposobnost svoju znanstvenimi dēli, ili posebnim o valjanosti svojoj izpitom (Habilitations-Act) t. j. razgovorom, (colloquium) dokaže, koj će dotični fakultet na temelju tiskane, ili pisane koje znanstvene razprave š njime poduzeti. Isti zatim odsēk izreć će odluku, da li se može tko za posebnoga naučitelja odobriti ili ne? te će odluku svoju odobrenja radi dotičnoj dèržavnoj vlasti podnēti. Onomu, kojega dotični fakultet neodobri, prosto će biti, obratiti se na dotičnu vladu. - Takovi posebni naučitelji ne smatraju se kano dèržavni častnici, pa s toga i nikakove platje nedobivaju.

§. 80.

Javne sbirke i ina sredstva za podučavanje mogu posebni naučitelji, nu sa najvećom pazljivostju i potrebnom štednjom, te samo na toliko upotřebiti, na koliko se to slaže sa odgovornostju dotičnih osobah, kojim je nadzorničtvo nad njimi povèreno.

§. 81.

Pravo obučavanja glede posebnih naučiteljah prestaje: 1. ako se tko sam toga prava svojvoljno odrekne; 2. ako takov naučitelj kroz dvē izastopce godine nikakvih naukah predavao nije; 3. po zloupotrēbljenju istoga prava u obziru na pravac i cilj sveučilišta. - Odluku u tome obziru izdaje dèržavna vlada, i to ili na predlog dotičnoga fakulteta, ili može sama vlada prie mnēnje istoga fakulteta zaiskati.

§. 82.

Učitelji u užjem smislu toga imena na sveučilištih jesu osobe, koje se nebave predavanjem strogih znanostih, već u praktičkih nēkih sposobnostih podučavaju, kano n. p. u krasopisu, vēžbanjih tēlesnih, živućih jezicah, i. t. d. - Ovi se kano dèržavni častnici samo onda smatraju, ako su dotična njihova mēsta sustavom utemeljena, te platjom obskèrbljena.

§. 83.

Sučlanom c. k. obće austrijske akademie znanostih u Beču, medju kojima se članovi svih austrijskih naroda, dakle i Slavjani nalaze, pripada pravo obučavanja na našem takodjer sveučilištu, na koliko se sa narodnim pravcem istoga sveučilišta slagali budu. U znanstvenom obziru osobito odlikujuće se muževe i inostrane takodjer, koji sboru učiteljah sveučilišta nepripadaju, može dotični fakultet, u porazumljenju sa dèržavnom vladom na sveučilište pozvati, da za koje vrème svojim predavanjem u znanstvenom sveučilišta dèlovanju udioničtvuju.

§. 84.

Uredni učitelji, te oni izmedju izvanrednih, koji stalnu platju dobivaju, dužni su tečajem svakoga pollëtja znanost, za koju su naimenovani, predavati, i to usljed naredbe dotičnoga odsëka ili çelu, ili samo stanoviti dël iste znanosti. Takova predavanja zovu se javna kolegija. Osim toga kako urednim, tako i izvanrednim učiteljem pripada pravo iz svoje ili koje mu drago ine na isti fakultet spadajuće znanosti, dèržati izvanredna predavanja, na koja njih dotičan fakultet nije uprav obvezao. To ako žele činiti glede znanosti u područje drugog kojeg odsëka spadajuće, trëba da si unaprd istoga odsëka dozvoljenje pribave. Posebni naučitelji mogu samo u onih predmëtih obučavati, glede kojih su sposobnima priznani. Sva ova predavanja zovu se posebne (privatne) kolegije.

§. 85.

Kolegije će počimati uvëk početkom mëseca studenoga, a dovëršivat će se koncem mëseca kolovoza.

§. 86.

Za javne kolegije slušaoci ništa neplatjaju. Ove kolegije imadu se opredëljenim svojim načinom sa svima znanostmi baviti, koje i na koliko su predmet izpitah za akademičku t. j. doktorsku çast, ili dèržavnih izpitah. Za privatne kolegije mogu dotični učitelji od slušaocah svojih novčane priniske iskati.

U istinu siromašni slušaoci neće ni na sveučilištu nikakove školarine platjati. A ima li se od inih urednih kao i izvanrednih slušaocah kakova, i kolika školarina birati? - opredëlit će dèržavni sabor.

§. 87.

Koi želi, da za slušatelja na sveučilištu primljen bude, trëba da je najmanje dovëršio 16. godinu. Ovi su ili uredni slušaoci, koji su svëršivši gimnaziju i providjeni svëdočbom svoje zrëlosti u sveučilište stupili, da ondë slušaju, te dovërše nauke koga mu drago odsëka; ili su izvanredni, t. j. onakovi, koji predtečne ove uvëte izpunili nisu, i samo pojedine predmete slušati namëravaju. Uredni slušatelji upisuju se u sveučilišnu i fakultetnu maticu, i to su pravo tako zvani djaci, glede drugih vodit će se kod svakoga fakulteta posebni zapisnik. Svakomu osim toga je slobodno polaziti javne i privatne kolegije, na koliko se ove bezplatno dèrže, pa baš da i nije upravo upisan; dužan je ipak, ako se to za uzdèržavanje poredka nuždno bi svidilo, najaviti se prie kod dotičnoga učitelja.

§. 88.

Na sveučilištu neće se obdèržavati ni pollëtni, ni godišnji izpiti; nu obstojeti će unaprdèdak jedino izpiti za postignutje doktorske çasti, i dèržavni izpiti, kojim će se svaki podvërći morati, prie nego koju mu drago javnu službu zadobije, koja ono izobraženje iziškjuje, koje se samo na sveučilištu postiči može. S toga će se kod sveučilišta slušateljem izdavati svëdočbe jedino vërhu polazjenja kolegiah.

§. 89.

Izpiti za postignutje akademičkih çastih, koji će biti javni, te kod kojih prisustvovati biti će svakomu doktoru i djaku prosto, imadu se obdèržavati od urednih sveučilišta učiteljah; a dèržavni izpiti od naimenovanih u tu svërhu izpitnih odborah, koji barem na polak sastojati moraju iz urednih sveučilišta učiteljah, a na polak iz inih tako znanstveno izobraženih, kako i praktično izkusnih muževah, koje će odabrati i odrediti načelničtva raznih strukah javnih službah. Stražnji strogi izpit (rigorosum) izučenih lëkarah i izpit izučenih bogoslovah jesu dèržavni izpiti; za izpite bogoslovah naimenuje duhovni stol biskupski polovicu izpitateljah. Izpitatelji dobivat će taksu, koja će za svakoga izmedju njih sastojavat u jednom cekinu u zlatu.

§. 90.

Dosadanje tako zvane javne disputacie onih, koji çast doktorsku zadobiti žele, prestaju; ostavlja im se pako na volju, da li hoće znanstvenu koju razpravu (disertaciju) napisati, te istu putem štampe izdati, ili ne. Čin uzvišenja na doktorstvo (tako zvana promocia) sastojava ili u pukom zaključku dotičnoga odsëka osnovanom na strogih izpitih, o kom će povelja doktorska novomu doktoru svëdočiti, i koi će se tiskanim, na sveučilišnom stanju pribitim proglašom objaviti, ili je javno uzvišenje uz obdèržavanje navadnih dosada na sveučilištih obiçajah, komu se činu ipak dostojno i znanstvenu svërhu sveučilišta unaprdèdujuće uređenje podëlit i ma. Kandidatom se daje na volju, da mogu izabirati izmedju ova dva načina uzvišenja, koi im se sviđi; koji izaberu përvu, dužni su namiriti troškove povelje i štampanoga proglosa, a drugi moraju položiti obične takse. Povelja doktorska ima se u narodnom našem jeziku sastaviti.

§. 91.

Djaci imaju pravo slobodnoga učenja i slušanja, t. j. na volju im stoji, koje će učitelje, i kojim redom slušati. Na početku svakoga pollëtja dati će im se naputak, kako se pri tom izboru svërsi shodno vladati imadu. - Nu oni slušatelji, koji se žele podvërći strogim izpitom za dostignutje akademičke çasti ili dèržavnim izpitom, moraju najmanje nekoliko lëtah, i to za sada oni, koji žele postiči službu učitelja gimnazialnoga, dvë godine na odsëku mudroslovnom, bogoslovci obojega u nas vëroizpovëdanja četiri, pravnici četiri, lëčnici pet godinah na sveučilištu prebaviti, i slušati one predmete, koji su za gore napomenute izpite opredëljeni; što će morati u svoje vrème svëdočbom vërhu pohadjanja kolegiah dokazati.

§. 92.

Slušatelji bogoslovja baviti će se përve tri godine svojih naukah izvan sëmëništva duhovnoga. Za to vrème dobivati će novčanu podporu od sëmëništva,

koja će biti jednaka troškovom, koji su dosada u sēmeništu na njih dolazili. U slučaju ako bi tko - sprovedši jur koju godinu u naucih bogoslovnih uz dobivenu od strane sēmeništa podporu - nakanenje svoje u stališ svetjениčki stupiti promēnio, te na drugu struku naukah prešao, dužan će biti on ili njegovi roditelji učinjene na njega troškove dotičnomu sēmeništu povratiti.

Da se pako svikolicim u našoj domovini bogoslovćem obojega vęroizpovędanja prilika pruži, kako bi mogli višje u bogoslovnih naucih izobraženje na sveučilištu postići, potrebito je, da se obća sēmeništa, i to jednu za zapadnu, a drugo za iztočnu cęrkvu u Zagrebu ustanove, u kojih bi se bogoslovci stražnje godine bavili. Za utemeljenje ovih imadu se zaklade pojedinih sada obstojećih sēmeništah upotrebiti.

§. 93.

Djakom našim bit će slobodno ina austrijska i inostrana takodjer sveučilišta polaziti, pače im se to, počem bi si time veće izkustvo pribavili, za gdękoju godinu i savętuje; pa da im se vręme, koje su ondę proveli, može uračunati u broj onih godinah, koje su za polaženje sveučilištah propisane - i što se prilikom strogih ili dęržavnih izpitah, dokazati mora, - tręba da si ondę pribave svedočbe vęrhu polaženja kolegiah, i predmetah, koje su slušali. Isto tako mogu inostrani naše sveučilište polaziti, koji ako nisu punolętni, tręba da dokažu privoljenje roditeljah, ili inih svojih zastupnikah; nu svakako da se u broj urednih slušateljah uvęrstiti mogu, moraju dozręlost svoju posebnom svędočbom dokazati.

§. 94.

Uredni slušatelji svakog fakulteta biraju na početku svake školske godine iz srędine svoje dva starešine i dva im namęstnika, koji posebne interese njihove kod fakulteta i akademičkoga vęća u dole (§. 102.) naznačenih slučajevih zastupati imaju.

§. 95.

Dopušta se djakom, da mogu medju sobom stupiti u društva u znanstvenih namęrah, ili društvenoga razveselenja radi. Obvezani su ipak, da ime i svęrhu društva, te načelnike i broj članovah akademičkomu vęću do znanja stave.

§. 96.

Pod imenom fakulteta u širjem smislu razumęvaju se svi učitelji i slušaoci svakoga posebnoga izmedju četiri odsęka naukah, iz kojih sastojava sveučilište. Fakultet u užjem smislu jest upravljajuće poglavarstvo svakoga izmedju tih odsękah, i sastoji kao takovo iz svih urednih i izvanrednih učiteljah skupa sa dva zastupnika posebnih naučiteljah dotičnoga oddęla naukah, kojim se u stanovitih poslovih pridružuju još dva starešine djačke istoga odsęka. Zastupnike posebnih naučiteljah biraju ovi sami iz srędine svoje, nu, koji se izaberu, tręba da su bar tri godine jur na sveučilištu učili.

§. 97.

Fakultetu (kao poglavarstvu) pripada pravo, nu i obvezan je:

1. briniti se, da se nauci, koji spadaju u područje njegovo, dovoljno i svęrsi sveučilišta shodno predaju. On je zato odgovoran, i s toga ima se s potrebi-

timi predlozi na dotičnu dęržavnu vladu obratjati, i samę u slučaju, ako je to učinio, može se glede pojedinih predmetah poradi nedostatka silah i srędstvah naučanja ręšiti odgovornosti, koja ga veže;

2. za svako pollętje takovi red predavanjah ustanoviti, da svakomu slušatelju, koi zakonom prepisano vręme na sveučilištu prebavi, uzbude moguće za to vręme sve na onaj odsęk naukah spadajuće uredne predmete, i to u svęrsi shodnom redu saslušati;

3. bdęti nad tim, da učitelji dužnosti svoje točno izpune, a osobito posebnim naučiteljem savętom i naputkom pripomagati. On je odgovoran za sve zloporabe, koje bi se u protuslovju sa svęrhom sveučilišta dogodile u slobodi obučavanja;

4. paziti, da se s obzirom na svęrhe sveučilišta potrebni zapt i red kod dotičnih djakah uzdęrži;

5. izpite za postignutje akademičkih častih uredjivati i obdęržavati;

6. u znanstvenih stvarih mnęnje svoje, kada bi koje u dęržavi poglavarstvo takovo zahtęvalo, izreći, ili kod izaslatih u tu svęrhu odborah kroz izabrane izmedju sebe poslanike udioničtvovati.

§. 98.

Predstojnik fakulteta jest dekan, koga bira izmedju urednih učiteljah fakultet u užjem smislu.

§. 99.

Upravljanje cęloga sveučilišta pripada akademičkomu vęću. Ovo sastoji iz vęrhovnoga ravnatelja sveučilišta (Rector magnificus) kao predstojnika, iz njegova predšastnika (t. j. koi je priašnje godine bio vęrhovni ravnatelj) kao podravnatelja, nadalje četiri dekana, i osam prisędnikah.

§. 100.

Ravnatelja biraju zajedno sva četiri fakulteta u užjem smislu izmedju urednih učiteljah, i to redom, svake godine iz drugoga fakulteta. Svaki fakultet u užjem smislu izabirat će izmedju urednih i izvanrednih učiteljah svojih po dva prisędnika na dvę godine. Polovina od ovih, od svakog naime fakulteta po jedan, odstupa svake godine i zamęne se sa novoizabranim.

§. 101.

Akademičko vęće obavljat će obće cęlog sveučilišta poslove, kao takodjer upravljanje disciplinarno glede učiteljah i slušateljah na koliko se to više fakultetah zajedno, ili po mnęnju istoga vęća ili pojedinih fakultetah osobito važnih stvarih ticalo bude. Ovo isto vęće zastupa takodjer sveučilište u izvanjskih odnošenjih, i u njegovu imenu obći sa poglavarstvi, inimi austrijskimi, te inostranimi takodjer sveučilišti; ravnatelj podpisuje povelje doktorske, i prilikom svečanoga uzvišenja na čast doktorsku (promocie) zauzima męsto predsjednika.

§. 102.

Izabranim starešinam djakah pripada pravo, da mogu prilikom izabiranja svih članovah akademičkoga vęća sa svojim odsękom prisutstvovati, i glasova-

vati; oni mogu takodjer pri svakom disciplinarnom većanju o kojem djaku bili u svome odsëku, bili kod akademičkoga većaa kao svëdoci nazočni biti.

§. 103.

Sveučilište naše trëba da bude posve u narodnom duhu ustrojeno, te tako uređjeno, da se bude ne samo kano sveučilište hërvatsko-slavonsko, nego kao obće za sve grane jugoslavjanskoga našega u monarkii austrijskog naroda smatrati moglo. Osim onih naukah, koji se samo u latinskom jeziku mogu točno predavati, kao n. p. gradjansko pravo rimsko, - imadu se svi nauci izključivo u narodnom našem jeziku predavati.

§. 104.

Učena društva doktorah, koja su drugdë dosele ime fakultetah nosili, mogu se u svërhe znanstvene i kod nas utemeljiti, te mogu, kada se po dotičnih poglavarstvih pozovu, kod dëržavnih izpitah, i znanstvenih odborah, na procvëtanje znanostih i obće dobro, svojim načinom udioničtvovati.

B. O visokom tehničkom zavodu.

§. 105.

Visoki obći tehnički zavod (polytechnicum) ima se kod nas, i to u Zagrebu, pod istim uvëti i polag istih načelah ustanoviti, kako je to o sveučilištu (§. 70.) kazano.

§. 106.

Tehničkih zavodah zadaća jest, o najvišem znanstvenom i praktičkom izobraženju u zanatih i tehničkih umëtnostih nastojati, na koliko je to u učionah postići moguće. Po ovih se dakle zavodih ima budućim zanatliom i umëtnikom pružiti prilika, da si pribave onu izobraženost, koja je neobhodno potrebiti uvët procvëtanja raznovërstnih zanatah i umëtnostih, te u njih se imadu ujedno dëržavi za mnoge i važne grane javnih službah sposobni i vëšti muževi pribaviti.

§. 107.

Zavod ovaj ima se u nas tako urediti, da se, osim razne vërsti kemičkih i mehaničkih znanostih, polag mëstnih naših okolnostih takodjer pravedan obzir uzme na gospodarstvo, tègovinu, rudarstvo, šumarstvo.

§. 108.

Učione praktičkih tečajah, za koje se iziskuju osobite mëstne okolnosti, kao n. p. praktički tečaj rudarstva, koje dakle nebi mogle u istom mëstu visokoga tehničkoga zavoda, naime u Zagrebu, obstojati, no se u kojem god rudarškom mëstu, n. p. u Radoboju dëržati bi morale, imadu se ipak glede unutarjnega svoga uređenja svërsi shodnim načinom staviti u savez sa tehničkim zavodom, na kom se glede predidućega izobraženja osnivaju.

§. 109.

Da se budućim našim zanatliom i umëtnikom k svestranom izobraženju prilika pruži, trëba da bude tehnički naš zavod svestrano savëršen.

Savëršeni ovako tehnički zavod uzpoređuje se glede dostojanstva svoga sveučilištu. Glede učiteljah i učenikah valjaju takodjer u bitnosti svojoj ona ista pravila, koja su gorë glede sveučilišta razvita. Glede vërhovnoga upravljanja valja i ovdë isto, što je kod sveučilišta kazano. Neposredno upravljanje pripada ukupnomu učiteljstvu, koje će iz svoga kruga vazda jednoga za ravnatelja na tri godine birati, i polag zahtëvanja okolnostih razděliti se u više odsëkah.

§. 110.

Visoki obći tehnički zavod ima u poglavitih stranah umëtne izobraženosti izpiti preduzeti, te na temelju ovih osnivajuće se javne svëdočbe izdavati, iz kojih dëržava, i pojedine osobe stupanj sposobnosti čije za više umëtne poslove uvidëti mogu. Isto tako imat će pravo udioničtvovati kod onih dëržavnih izpitah, koji i na koliko će u naprëdak u tu svërhu propisani biti, za da od njihova uspëha zadobitje prava na više umëtne poslove zavisno bude.

§. 111.

Troškove za uzdëržavanje tehničkoga toga zavoda - na koliko školske naše zaklade dovoljne nebi bile - imat će pravo dëržavni naš sabor na obći porez metnuti.

§. 112.

Obširni ustav glede unutarjnega uređenja tehničkoga toga zavoda, polag ovdë ustanovljenih načelah izradit će dotična dëržavna vlada.

O stipendiah, odhranilištu zagrebačkom, sirotištih zaklade biskupske, kao i zakladah za odgojenje dëvojakah u varašdinskom samostanu duvnah Sv. Ursule.

§. 113.

Pravo podëljenja stipendijah zaklade Maria-Terezianske odgojišta nëkada vacovskoga za Hërvate pripada neposredno dëržavnom banskomu veću, i to bez obzira na struku naukah, kojim bi se tko posvetio.

Glede podëljenja inih stipendiah privatnih, kao zaklade Bošnjakove, Bereševičeve, te raznih rëčkih ima se dojakošnji običaj svojim načinom zadëržati, osim ako bi novo uređenje obćinah promëne kakve zahtëvalo.

§. 114.

Zagrebačko kralj. odhranilište plemićah ima se ukinuti, te sve njegove zaklade pretvoriti u stipendije. I to iz toga uzroka, buduć da se njegovo dalnje obstojanje nipošto neslaže sa načeli slobodnoga učenja, i podučavanja, kao ni u obće sa načeli izrečenimi kod uređenja sveučilišta.

Stipendije te podjeljuje dëržavno bansko većé na predlog onih, kojim to pravo i do sada pripadoše. Za one zaklade, glede kojih pravo predloga biaše kod upravitelja istoga zavoda, pravo predloga pripadat će dëržavnomu upravitelju gimnaziah.

Stanje istoga odhranilišta ima se za kakovgod drugi znanstveni zavod obratiti.

§. 115.

Sirotišta zaklade biskupske - naime sirotište zagrebačko i požeško - ostaju u dojakošnjem svojem stanju.

§. 116.

U varaždinskom samostanu duvnah sv. Ursule postojeće zaklade za odgojenje djevojakah, i to kako kraljevska Maria-Terezijanska, tako i biskupa zagrebačkoga, te najnovija predstavnika zagrebačkoga g. naslovnoga biskupa Josipa Šrota, imadu dotle, dok samostan ovaj postoji bide nadalje takodjer kod istoga samostana ostati.

Pitomice zaklade kraljevske imenovati će u napredak na predlog dotičnoga pučkih učionah nadzornika državno bansko vijeće. Glede zakladah biskupa, te predstavnika zagrebačkoga način naimenovanja opredjeljuju dotični zakladni listovi.

PEDAGOGIJA STJEPANA RADIĆA

Uz objavljivanje njegove rasprave
Slavenska studentska mladež i rad s pukom

Nedjeljko Kujundžić
Filozofski fakultet, Zagreb

Svakome je poznato da je Stjepan Radić bio veliki hrvatski političar i borac za slobodu hrvatskog naroda. Međutim, mnogo je manje poznato da je Stjepan Radić bio i veliki hrvatski pedagog. Po originalnosti pedagoških ideja on je čak spadao u najveće reformatore i pedagoške mislioce u nas.

Više je uzroka koji su naveli S. Radića da se bavi pedagogijom, a najvažniji je njegova politička orijentacija, naime, njegova pacifistička koncepcija. Ako je u osnovi kao političar smjerao na društvene promjene, tj. na ubrzaniji razvoj Hrvatske, a pri tome se odrekao nasilnog boljševičkog puta u te promjene, onda mu je novi model narodnog odgoja nužno postao temeljnom polugom ubravanja društvenih promjena.

Prosvjetom do - slobode! - to je bilo njegovo geslo, a sukladno tome i brat mu Antun definira odgoj ovako: »Odgoj - to je umijeće emancipirati ljude« /Radić, 1938.: Sabrana djela, 49/.

Ako je cijela povijest i svi socijalni pokreti kao i djelovanje reformatora emancipacija društva i pojedinca, onda, sasvim razumljivo, da ni odgoj ne može biti ništa drugo do umijeće emancipacije ljudi.

Stjepan je Radić odmah nakon političkog djelovanja stavlja odgoj kao temeljnu polugu procesa. To više u nerazvijenim zemljama kakva je bila Hrvatska na početku XX. st.

Drugi važan razlog zbog čega je Radić uspio stvoriti posve novu pedagošku koncepciju bio je u tome što on nije bio pedagog po struci, pa nije, srećom, bio ni kontaminiran ondašnjom herbartovskom koncepcijom koja je vladala ne samo u Hrvatskoj nego i u većini europskih zemalja. Kao neopterećen tekućom starom školskom politikom i intelektualističkom koncepcijom škole J. F. Herbarta s metodikom krutih stupnjeva artikulacije nastave, Radić je lakše mogao promišljati novi model do kojeg je došao odmah nakon svojih susreta s razvijenijim zapadom kada je počeo studirati u Pragu.

U usporedbi s djelima iz politike može se konstatirati da on nije napisao veći broj pedagoških radova. Međutim, ono što je napisao, ostat će u povijesti hrvatske pedagogije kao najvrednije, jer je on svojim pedagoškim mislima anticipirao čak i ovu našu sadašnju reformu.